

صادرات گندم و واردات جو

نقل از ماهنامه بررسی های بازرگانی - شماره ۶ - آبان ۱۳۶۹

مقدمه:

دهه گذشته، شاهد افزایش شگفت انگیزی در تولید محصول گندم عربستان بود. افزایش مزبور به واسطه حمایت های مالی سخاوتمندانه دولت، به دست آمد. این کشور به واسطه حمایت های مذکور در ۱۹۸۳ خود کفا شد و پس از آن، با مازاد محصول مواجه شد.

البته این رشد قابل ملاحظه، تحمیل هزینه های مشخصی را نیز سبب شده است، زیرا دولت عربستان گندم مازاد بر مصرف خود را به قیمت بازارهای جهانی (که حدود ۱/۴ قیمت تضمینی گندم در این کشور در ۱۹۸۷ بود) صادر می کند. از سوی دیگر، افزایش تولیدات دامی این کشور، پادشاهی عربستان را به بزرگ ترین وارد کننده جو در جهان تبدیل ساخته است. بنابراین، دولت این کشور به منظور رسیدن به هر دو هدف توسعه کشاورزی و امنیت غذایی، بر سردوراهی تغییر در سیاستگذاری از نظر تنوع تولید محصولات زراعی قرار گرفته است.

هدف این بررسی، روشن ساختن مسایل تولید گندم عربستان و تاثیر آن بر میزان تولید و سطح زیر کشت سایر محصولات به وسیله ارزیابی وضعیت حال و گذشته کشاورزی این کشور است.

پس از بررسی وضعیت کشاورزی این کشور، به روند تولید و قیمت های داخلی گندم و جو در عربستان و سپس به واردات و صادرات گندم این کشور، خواهیم پرداخت.

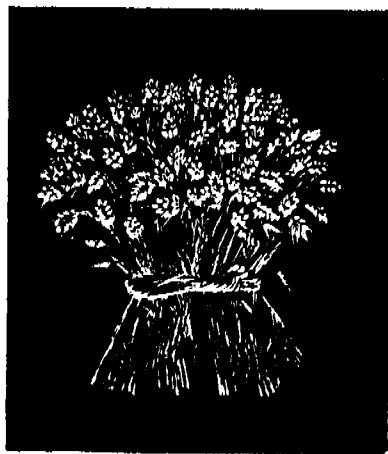
الف - کشاورزی عربستان سعودی:

در ۱۹۷۵ حدود ۵۶/۳ درصد از نیروی کار این کشور در بخش کشاورزی اشتغال داشته اند. سهم این بخش، به تدریج در ۱۹۸۰ به ۴۸/۴ و

در عربستان

این بررسی، تحلیلی است هم در مورد دستاورد عربستان در بالا بردن میزان تولید گندم از طریق اتخاذ سیاست‌های حمایتی و وضع قیمت‌های بالایی تضمینی و اعطای سوبسید به سایر نهاده‌های تولید و هم در مورد تأثیر این سیاست بر موازنه محصولات زراعی این کشور (به خصوص جو) که پس از توضیحی مختصر در مورد نحوه کشاورزی و سیاست‌های حمایتی در کشاورزی این کشور، روند تولید گندم وجود در عربستان بررسی خواهد شد و در جمع‌بندی این تحلیل، لزوم تجدید نظر و تغییر در سیاست اعطای سوبسیدهای دولتی جهت ایجاد تعادل و موازنه در کشت محصولات زراعی، پیشنهاد می‌شود.

ارضی، مهم‌ترین مشکلاتی باشند که به سرمایه‌گذاری هنگفتی نیاز دارند. محدودیت‌های مذکور، همراه با سوبسید واردات مواد غذایی و بازده مالی بیشتر در سایر بخشها، موجب کسادى در عرضه بخش کشاورزی شده، بهمین دلیل، دولت به منظور رشد کشاورزی، مشوق‌هایی را ارائه داده است. به طوری که رشد سریع بخش کشاورزی منعکس کننده نقش سیاست‌های دولت در پیشبرد توسعه کشاورزی در این کشور بوده است.

ب - برنامه‌های دولتی:

قبل از بررسی برنامه حمایتی دولت عربستان از کشاورزی این کشور لازم است خلاصه‌ای از اهداف برنامه‌های پنجساله مرتبط با توسعه کشاورزی عربستان، ارائه شود.

در دومین برنامه توسعه که برای اولین بار سیاست‌های سازنده‌ای در جهت پیشرفت و توسعه بخش کشاورزی در نظر گرفته بود، سه هدف زیر تعیین شده است:

- ۱- افزایش درآمد سرانه و رفاه جامعه روستایی.
- ۲- به حداقل رساندن وابستگی کشور به واردات مواد غذایی.
- ۳- رها شدن بخشی از نیروی کار از بخش

نرخ رشد بخش کشاورزی این کشور در خلال اولین، دومین و سومین برنامه پنجساله، به ترتیب برابر ۵.۳/۶ و ۸/۱ و ۸ درصد بوده است. ضمن اینکه بخش مذکور در طی سال‌های ۱۹۸۶-۸۷ و ۱۹۸۷-۸۸ به ترتیب با نرخ رشدی برابر ۱۵ و ۱۶/۴ درصد نیز روبه رو بوده است. سهم ارزش تولیدات بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی این کشور، با يك افزایش مداوم از ۲۷۹۰ میلیون ریال سعودی در ۱۹۷۹-۸۰، به ۸۶۵۲ میلیون ریال سعودی در ۱۹۸۵-۸۶ رسید. از ۱۹۸۰-۸۱ نرخ رشد بخش کشاورزی عربستان علی‌رغم کاهش تولید ناخالص داخلی این کشور (به واسطه قیمت‌های پایین نفت از ۱۹۸۳ به بعد در جهان) روبه افزایش بوده است. در نتیجه سهم بخش کشاورزی در کل تولید ناخالص داخلی این کشور، از ۳/۲ درصد در ۱۹۸۰-۸۱ به ۵/۸ درصد در ۱۹۸۵-۸۶ افزایش یافته است.

کشاورزی در عربستان توأم با مشقات زیادی است، زیرا کمبود آب، شرایط سخت آب و هوایی، مشکلات اقلیمی و ناحیه‌ای، وزش شن‌های روان، کمبود نیروی متخصص و ماهر و تاحدودی کوچک بودن اندازه متوسط مزارع، کشاورزی در عربستان را بسیار مشکل می‌سازد. در میان این محدودیت‌ها، به نظر می‌رسد که برطرف کردن مشکل کمبود آب، شرایط ناسازگار آب و هوایی و وضعیت نامناسب

در ۱۹۸۷ به ۴۱/۹ درصد از نیروی کار کاهش یافت.

علی‌رغم توسعه چشمگیر صنعت نفت و رشد ناشی از آن در دیگر بخش‌ها، کشاورزی از نظر اشتغال به صورت مهم‌ترین بخش باقی مانده است. اراضی قابل کشت این کشور با ۶/۷ درصد افزایش، از ۱۰۳۵ هزار هکتار در ۱۹۷۵، به ۱۱۰۵ هزار هکتار در ۱۹۸۷ رسید. از سوی دیگر، طی همین دوره، اراضی تحت کشت آبی این کشور با ۱۳/۳ درصد افزایش از ۳۷۵ هزار هکتار، به ۴۲۵ هزار هکتار ارتقاء یافت. در طی سال‌های ۱۹۷۰-۷۷ اندازه متوسط مزارع ۶/۷ هکتار بوده است.

عربستان در زمینه کشاورزی پیشرفت‌های قابل توجهی، به خصوص در دومین (۸۰-۱۹۷۵) سومین (۸۵-۱۹۸۰) و چهارمین (۹۰-۱۹۸۵) برنامه پنجساله خود کرده است. اصلی‌ترین عامل تحرك در بخش کشاورزی، سیاست‌های قوی حمایتی دولت در این بخش، آنهم به منظور تحقق سه امر زیر، بوده است:

- ۱- بهبود وضعیت امنیت غذایی این کشور تا حدی که جوابگوی افزایش مصرف ناشی از افزایش درآمد و جمعیت باشد.
- ۲- بهبود رفاه روستاییان.
- ۳- طراحی يك اقتصاد متنوع چند بعدی.

جدول (۱۱): اراضی مورد استفاده در عربستان و درصد نیروی کار این کشور در بخش کشاورزی

شرح	سال	۱۹۷۵	۱۹۸۰	۱۹۸۷
کل اراضی (هزار هکتار)		۲۱۴۹۶۹	۲۱۴۹۶۹	۲۱۴۹۶۹
اراضی قابل کشت و زرع (هزار هکتار)		۱۰۳۵	۱۰۴۰	۱۱۰۵
اراضی آبی (هزار هکتار)		۳۷۵	۳۹۰	۴۲۵
سهم بخش کشاورزی در اشتغال (درصد)		۵۶/۳	۴۸/۴	۴۱/۹

FAO, Yearbook, 1989

جدول (۲): زمین‌های توزیع شده در عربستان تا انتهای سال ۱۹۸۷ به تفکیک اشخاص، پروژه‌ها و شرکت‌ها

شرح	تعداد	اراضی به هکتار
اشخاص	۵۴۵۵۱	۳۳۳۹۵۹
پروژه‌های کشاورزی	۲۰۷۷	۲۶۰۳۲۹
شرکتهای کشاورزی	۱۲	۲۵۹۹۳۲
جمع	—	۱۰۵۲۲۲۲

مأخذ: Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA), Annual Report, 1988.

جدول (۳) - سوبسیدها و وام‌های اعطایی توسط بانک کشاورزی عربستان

سال	وام‌ها		سوبسیدها ارزش (میلیون ریال سعودی)
	تعداد وام	ارزش (میلیون ریال سعودی)	
۱۹۸۲/۸۳	۳۸۸۶	۴۱۶۸	۱۳۲۱
۱۹۸۳/۸۴	۲۳۸۸۴	۳۴۹۶	۱۰۲۳
۱۹۸۴/۸۵	۱۴۷۴۶	۲۳۲۲	۱۳۷۸
۱۹۸۵/۸۶	۹۲۰۹	۱۵۵۱	۹۹۲
۱۹۸۶/۸۷	۷۰۶۳	۱۰۱۹	۴۰۵
۱۹۸۷/۸۸	۲۷۹۲	۸۴۱	۲۶۲

مأخذ:

* شامل ده ماه سال مالی

Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA), Annual Report 1987-88.

آنها، کافی بودن سرمایه گذاری‌های قبلی در امور زیربنایی کشاورزی و اطمینان کشاورزان به تداوم تدابیر مربوط به قیمت‌های حمایتی در آینده، تأثیر می‌پذیرد.

۱- برنامه توزیع اراضی:

یکی از کلیدی‌ترین عناصر برنامه کشاورزی دولت، توزیع رایگان زمین جهت تشویق تولیدات زراعی و دامی و به زیر کشت درآوردن اراضی جدید بوده است. سیاست دولت در این زمینه، واگذاری زمین به اشخاص^۱، پروژه‌ها^۲ و شرکت‌های کشاورزی^۳ بوده است. از ۴۲۵۰۰ هکتار زمین واگذار شده در خلال اولین برنامه توسعه، تنها مقدار کمی مورد استفاده قرار گرفت که علت آن کافی نبودن اعتبارات کشاورزی و کوچک بودن اندازه زمین‌های واگذار شده بود. در این جهت، در اولین برنامه توسعه ۵۶۳۵۰ هکتار زمین توزیع شد و تا سال ۱۹۸۰-۸۱ در قالب طرح توزیع زمینهای باير ۹۸/۸۵۰ هکتار زمین به حدود ۱۴۵۵۴ نفر متقاضی و ۶۰ پروژه تولید ماکیان، واحدهای تولید لبنیات و پرورش گوسفند واگذار شد.

در میان مشکلات متعددی که در جهت استفاده از توان بالقوه این مزارع ظاهر شد، نیاز به روش‌های مدرن و پرهزینه آبیاری از عمده‌ترین آنها بود. همچنین در خلال برنامه سوم (سال‌های ۱۹۸۵-۸۷) ۹۵۳۹۲ هکتار زمین دیگر بین ۳۹۹۹۷ نفر و ۴۰۱۷ پروژه کشاورزی توزیع شد. علاوه بر اشخاص و پروژه‌های کشت و صنعت، به دوازده شرکت بزرگ کشاورزی نیز به شرح جدول ۲، زمین اختصاص یافت.

حدود ۶۸ درصد از زمین‌های اعطا شده تا ۱۹۸۶، به پروژه‌ها و شرکت‌های کشاورزی و حدود ۳۰ درصد به اشخاص اختصاص داشته است. اهداف ساختاری و واگذاری زمین عبارت است از:

● دولت عربستان گندم مازاد بر مصرف خود را به قیمت‌های جهانی (که حدود ۱/۴ قیمت تضمینی گندم این کشور در سال ۱۹۸۷ بود) صادر می‌کند و این مسئله باعث تحمیل هزینه سنگینی بر بودجه دولت این کشور شده است.

● افزایش تولیدات دامی و تولید گندم در عربستان، این کشور را به بزرگ‌ترین وارد کننده جو در جهان تبدیل ساخته است.

● رشد بخش کشاورزی این کشور در خلال اولین، دومین و سومین برنامه پنج ساله به ترتیب برابر ۳/۶، ۵ و ۸/۱ درصد بوده است.

درحقیقت، واکنش تولید بخش کشاورزی موضوعی پیچیده است و نه تنها از قیمت‌ها، بلکه از شرایط نظیر امکان دسترسی به نهاده‌های مورد نیاز هزینه آنها و همچنین، وجود اعتبار جهت خرید

کشاورزی به منظور استفاده در دیگر بخش‌ها. سومین برنامه پنجساله، بر نیاز به يك سطح معقول از تولیدات مواد غذایی استراتژیک و همچنین، بهبود درآمدهای بخش کشاورزی و استفاده بهینه از منابع آبی و ارضی تأکید داشت و در چهارمین برنامه بر استفاده کاراز منابع، تشویق بخش خصوصی به منظور مشارکت مستقیم در توسعه بخش کشاورزی - علاوه بر افزایش سرمایه‌گذاری‌های عمومی در این بخش - تأکید شد. در این برنامه، هدف دولت عربستان در دستیابی به خودکفایی در مواد غذایی، همچنان دنبال شده است.

سیاست توسعه کشاورزی عربستان دارای سه ابزار عمده است:

۱- توزیع و واگذاری رایگان زمین.

۲- اعطای سوبسیدهای دولتی.

۳- اعطای اعتبارات کشاورزی.

اعتبارات کشاورزی:

هدف از اعطای اعتبارات کشاورزی چنانکه در سومین برنامه پنجساله توسعه تشریح شده، تشویق سرمایه گذاری در بخش کشاورزی است. پیش بینی می شود که براساس آن، تقویت بنیه کشاورزی، ارتقاء کیفیت محصولات و همچنین، توسعه بازاریابی و عمل آوری محصولات انجام شود و در نتیجه، درجه معقولی از خودکفایی به دست آید.

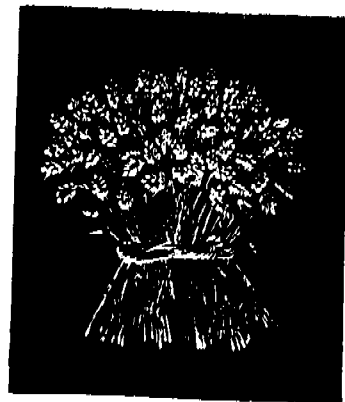
اعتبارات دولتی در بخش کشاورزی به وسیله بانک کشاورزی عربستان سعودی (SAAB) اعطا می شود. نکته قابل توجه این است که این بانک در ۱۹۷۴ تأسیس شده است، ولی در طول برنامه دوم توسعه این کشور، پیشرفت قابل توجهی در اعطای وام های کشاورزی - به لحاظ تعداد و مبلغ - داشته است.

افزایش درآمد نفتی بعد از سال های ۱۹۷۳ و ۱۹۷۴ افزایش اعطای تسهیلات اعتباری در بخش کشاورزی را ممکن ساخت و تعداد وام های اعطا شده از ۱۶۲۵۱ فقره در ۱۹۷۵، به ۲۳۷۵۸

کل مبلغ سوبسیدهای اعطا شده به کشاورزان از ۴ میلیون ریال سعودی در ۱۹۷۳ - با افزایش شدید رکورد گونه ای - به ۱/۳ میلیارد ریال سعودی در ۱۹۸۳ رسید که حدوداً تا ۱۹۸۵ به همین میزان در نوسان بود. ولی در ۱۹۸۶ به ۴۰۵ میلیون ریال سعودی و در ۱۹۸۷ به ۲۶۴ میلیون ریال سعودی کاهش یافت. البته این کاهش در اعطای سوبسیدها متعاقب کاهش درآمدهای دولت به واسطه کاهش قیمت های نفت در ۱۹۸۳ و بعد از آن بود.

لازم به ذکر است که نفت عمده ترین منبع تامین درآمد این کشور است که از حدود ۱۶/۶ میلیارد دلار در ۱۹۸۸ تنزل یافت و باعث کاهش در سوبسیدهای کشاورزی شد.

از میان کل سوبسیدهای پرداخت شده در خلال سال های ۱۹۸۷ - ۸۸ سهم سوبسید پمپ ها و موتورهای کشاورزی ۵۶/۱ درصد، سهم ماشین آلات کشاورزی ۴۰/۸ درصد و سهم حمل و نقل گاوهای وارداتی ۱/۷ درصد، سهم تجهیزات مرغداری ها ۱/۳ درصد و سهم تجهیزات تولید شیر ۰/۱ درصد بوده است.

- ۱- توسعه روستایی از طریق اعطای زمین به کشاورزان بی زمین.
- ۲- افزایش کارایی با توسعه مزارع در مقیاس بزرگ توسط شرکت های کشاورزی.
- ۳- افزایش تولیدات دامی در جهت جوابگویی به تقاضا، به وسیله تشویق سرمایه گذاری ها در این بخش.

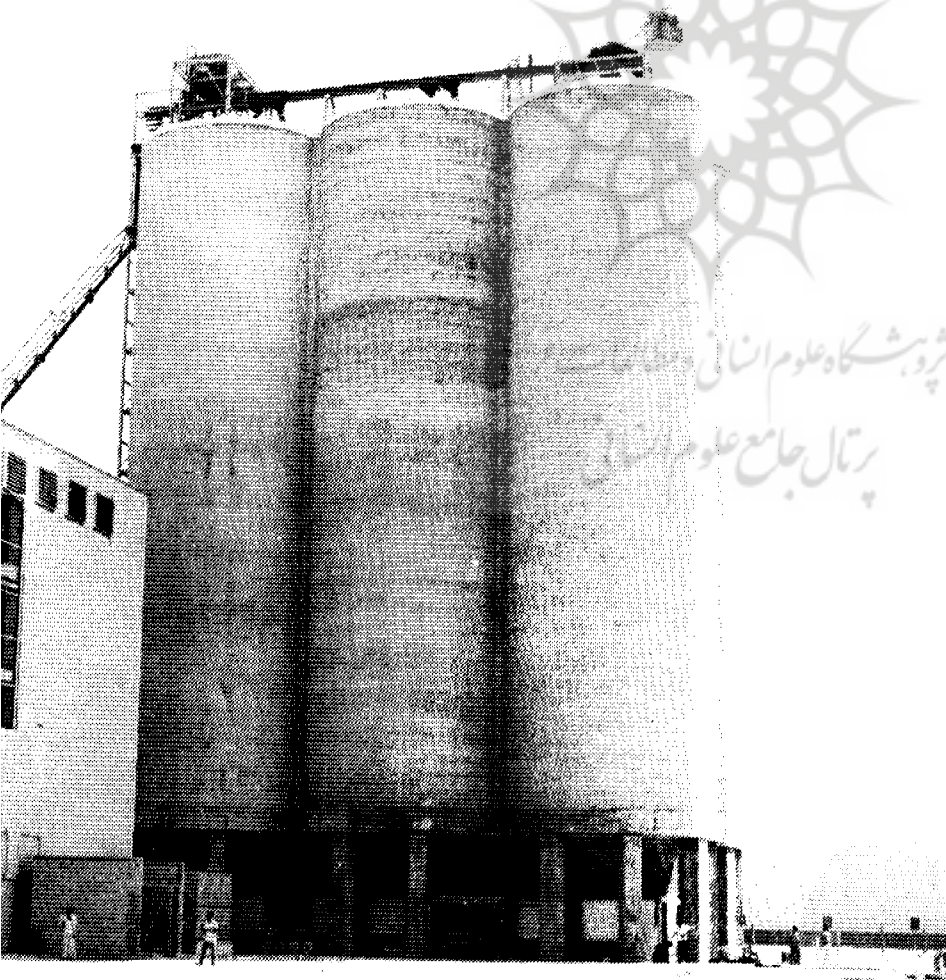
۲- اعطای سوبسیدها:

اعطای سوبسیدهای کشاورزی زیربنای اصلی برنامه های توسعه کشاورزی عربستان را تشکیل می دهد که متشکل است از:

۱- سوبسید تولید برای محصولات نظیر: گندم، برنج، ذرت، آرز و جو، بر پایه متوسط بازده تولید در هر هکتار.

۲- سوبسید به نهاده ها، شامل ماشین آلات کشاورزی، موتورها و پمپ های آبیاری، کودهای شیمیایی، خوراک دام و بعضی از تجهیزات دامداری و مرغداری.

در ۱۹۷۳ و در خلال دومین دوره برنامه توسعه، به ماشین آلات کشاورزی و کودهای شیمیایی به ترتیب به میزان ۴۵ و ۵۰ درصد هزینه تمام شده، سوبسید تعلق گرفت. در همین سال، قیمت تضمینی خرید هر کیلو گندم برابر ۰/۲۵ ریال سعودی بود و قیمت تضمینی جو برای اولین بار در برنامه دوم توسعه به میزان ۰/۱۵ ریال سعودی برای هر کیلوگرم تعیین شد. در طول برنامه سوم، سوبسید کودهای شیمیایی، همان ۵۰ درصد هزینه، باقی ماند. اما سوبسید بر ماشین آلات و تجهیزات کشاورزی به ۳۰ درصد هزینه کاهش یافت و قیمت های خرید گندم توسط دولت به ۳/۵ ریال سعودی برای هر کیلوگرم در ۱۹۷۸ افزایش یافت. در حالی که قیمت های تضمینی جو در سومین و ابتدای چهارمین برنامه توسعه، همان ۰/۱۵ ریال سعودی برای هر یک کیلو (۰/۰۴ دلار) باقی ماند، اما در ۱۹۸۶ به یک ریال سعودی برای هر کیلو افزایش یافت.

بررسی روند تولید گندم و جو:

قیمت های تضمینی، سوبسیدها و اعتبارات کشاورزی، حملگی نقش قابل توجهی در افزایش تولید گندم این کشور داشته اند. عرضه گندم به خوبی نسبت به سیاست قیمت های تضمینی که در ۱۹۷۸ با تعیین ۳/۵ ریال سعودی برای هر کیلو شروع شد، واکنش نشان داد و به همراه سایر عوامل، روند آن سریع تر شد.

متوسط تولید گندم در دوره ۱۹۷۹ - ۸۱ سالانه حدود ۱۶۰ هزار تن بود که در ۱۹۸۳ با حدود ۴۵۳ درصد رشد به ۸۸۵ هزار تن رسید. لازم به یادآوری است که مصرف گندم این کشور نیز در حدود ۸۰۰ هزار تن است. از این رو، این کشور در ۱۹۸۳ در زمینه گندم به خود کفایی رسید.

دولت عربستان تا ۱۹۸۴ برای هر تن گندم تولیدی ۱۰۱۶ دلار پرداخته است، اما این رقم برای برداشت محصول دوره ۱۹۸۴-۸۵ به ۵۷۱

اوج ۳۸۸۸۶ فقره و به مبلغ ۲۱۶۶ میلیون ریال سعودی رسید. بدیهی است که روند وام ها و اعتبارات اعطایی مانند روند سوبسیدها به واسطه کاهش درآمدهای نفتی - در اثر کاهش قیمت های نفت - در طی سال های بعد کاهش یافت. به نحوی که در طی سال های ۱۹۸۷ - ۸۸ فقط ۴۷۹۲ فقره وام به ارزش ۸۴۱ میلیون ریال سعودی اعطا شد. از کل وام های اعطا شده در دوره مذکور، ۲۹/۴ درصد به پروژه های کشاورزی، ۲۰/۳ درصد به حفر چاه های عمیق و نیمه عمیق و لوله مورد استفاده در آنها، ۱۶/۴ درصد به تجهیزات آبیاری، ۱۵ درصد به ماشین آلات کشاورزی، ۱۳/۶ درصد به خرید پمپ و موتور و ۵/۳ درصد به دیگر نیازهای کشاورزی (نظیر گلخانه ها، سیلوها، تجهیزات ماهیگیری و قایق های مربوطه و غیره) اختصاص یافت. بامقایسه ارقام مذکور کوشش های این کشور در حفظ و بهبود شرایط آبیاری در کشور مشخص می شود.

فقره در ۱۹۷۹ افزایش یافت. لازم به ذکر است که طی این مدت، ارزش وام های اعطا شده با ۳۷۸ درصد افزایش، از ۱۴۵/۵ میلیون ریال سعودی به ۷۰۹/۱ میلیون ریال سعودی بالغ شد. این روند تا ۱۹۸۳ نیز ادامه یافت. در سال ۱۹۸۲، تعداد وام های اعطایی به نقطه

جدول (۴): تولید و سطح زیر کشت غلات و گندم در عربستان طی دوره ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۹

سال	تولید به هزار تن		سطح زیر کشت به هزار هکتار		عملکرد گندم در هکتار به کلوگرم	سهم تولید گندم در غلات	سهم سطح زیر کشت گندم در سطح زیر کشت غلات
	غلات	گندم	غلات	گندم			
۱۹۷۹-۸۱	۳۰۳	۱۶۰	۳۸۸	۷۱	۲۲۵۲	۵۳	۱۸
۱۹۸۲	۴۶۳	۳۷۶	۲۹۶	۱۵۷	۲۳۹۵	۸۱	۵۳
۱۹۸۳	۹۹۶	۸۸۵	۴۶۹	۲۸۸	۳۰۷۳	۸۹	۶۱
۱۹۸۴	۱۴۴۴	۱۰۶۸	۴۴۶	۲۰۲	۲۶۴۲	۷۴	۹۱
۱۹۸۵	۲۱۸۸	۲۱۳۵	۶۳۰	۵۸۷	۳۶۳۷	۹۸	۹۳
۱۹۸۶	۲۴۶۱	۲۲۹۰	۶۲۱	۵۶۶	۲۰۲۶	۹۳	۸۸
۱۹۸۷	۲۸۶۵	۲۶۵۳	۶۸۳	۶۰۱	۲۴۱۴	۹۳	۸۸
۱۹۸۸	۳۲۴۷	۳۰۰۰	۷۹۸	۶۸۰	۴۲۱۲	۹۲	۸۵
۱۹۸۹	—	۳۲۰۰	—	۷۰۰	۲۵۷۱	—	—

مأخذ: FAO, Production Yearbook, 1988-1989 and Market Report, April 1989.
IWC, World Wheat Statistics, 1987.

مأخذ:

جدول (۵): مقایسه قیمت های گندم در عربستان با قیمت های جهانی ان

(دلار برای هر تن)

سال	۱۹۸۳/۸۴	۱۹۸۴/۸۵	۱۹۸۵/۸۶	۱۹۸۶/۸۷	۱۹۸۷/۸۸	۱۹۸۸/۸۹
قیمت گندم عربستان	۱۰۱۶	۵۷۱	۵۳۳	۵۳۳	۵۳۳	۴۰۰
قیمت جهانی (۱) گندم	۲۰۰	۱۸۵	۱۶۶	۱۴۲	۱۴۲	۱۷۶

IWC, World Wheat Statistics, 1987.

مأخذ:

* فقط برای تولید کنندگان بزرگ
(۱) قیمت سیف (CIF) گندم وارداتی از زرتدام

دلار برای هر تن کاهش یافت و در دوره ۱۹۸۵-۸۶، به تنی ۵۳۳ دلار تقلیل یافت. کاهش شدید در قیمت‌های خرید گندم توسط دولت سعودی، پس از دوره ۱۹۸۳-۸۴ در ارتباط با تصمیم این کشور به منظور کاهش تولید گندم جهت ایجاد موازنه در تولید کل محصولات زراعی بوده است. اما لازم به توجه است که تولید گندم علی‌رغم کاهش قیمت خرید دولتی آن، همچنان افزایش یافت. به نحوی که با ۱۴۱ درصد افزایش، از ۸۸۵ هزار تن در ۱۹۸۳ به ۲۱۳۵ هزار تن در ۱۹۸۵ رسید. به طوری که در این سال، کشور مزبور با مازاد محصولی برابر ۱/۳ میلیون تن مواجه شد، در حالی که ظرفیت سیلوهای موجود در کشور در آن زمان فقط حدود ۹۰۰ هزار تن بود. از این رو، سازمان سیلوهای غله و آرد این کشور اقدام به افزایش ظرفیت انبارها و تأسیسات ذخیره‌سازی جهت مازاد گندم تولیدی کرد و طی همین مدت، در پی بازاریابی جهت صدور آن برآمد. در ۱۹۸۵ حدود ۳۰۰ هزار تن از گندم مازاد بر مصرف این کشور به قیمت‌های جهانی (که برابر ۱/۴ قیمتی بود که این کشور به تولیدکنندگان داخلی پرداخته بود) صادر شد.

قیمت‌های نسبتاً کم‌تر خرید دولتی تأثیر چندانی در روند رشد تولید گندم نداشت و محصول گندم تولیدی این کشور، در ۱۹۸۶ با ۷ درصد افزایش نسبت به سال قبل، بالغ بر ۲۲۹۰ هزار تن شد، به نحوی که این کشور با حدود ۱/۵ میلیون تن گندم مازاد رو به رو گردید. اما عربستان در این سال ۱/۶ میلیون تن گندم صادر کرد که مقداری از آن از محل برداشت از ذخائر^۴ صورت پذیرفت البته تلاش دولت عربستان در جهت کسب رشد متوازی در تولید محصولات زراعی ادامه یافت. به همین منظور، در سپتامبر ۱۹۸۶ دولت از پنج تولیدکننده بزرگ این کشور خواست تا ۱/۳ از اراضی زیر کشت خود را به کشت جو اختصاص دهند. اما

جدول (۶): تجارت بین‌المللی گندم و جو در عربستان طی سالهای ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۹ واحد: میلیون تن

سال	۱۹۸۵/۸۶	۱۹۸۶/۸۷	۱۹۸۷/۸۸	۱۹۸۸/۸۹
صادرات گندم	-/۳	۱/۶	۲/۴	۲/۱
واردات جو	۶/۶	۹	۵/۲	۴/۲

مأخذ:

Wheat Council (IWC) World Wheat Statistics, 1987. Market Report, July, 1989 and March 1990. International

۷۰ رتبه ۱۹۸۹

● سیاست توسعه کشاورزی در عربستان دارای سه ابزار عمده است: الف - توزیع رایگان زمین. ب - اعطای سوبسیدهای دولتی. ج - اعطای اعتبارات کشاورزی.

● اگر قیمت‌های حمایتی گندم و جو یکسان نیز تعیین شوند، به علت دوبرابر بودن عملکرد محصول گندم در واحد سطح نسبت به جو، باز مزیت کشت با گندم خواهد بود.

● در عربستان خود کفایی در مواد غذایی اصلی برابر خود کفایی در گندم معنی شده است.

● به نظر می‌رسد که تداوم سیاست‌های حمایتی پرهزینه نسبت به قیمت‌های پایین نفت، بسیار آسیب‌پذیر باشند.

زراعی مذکور ۱۵۰۰ ریال سعودی (۴۰۰ دلار) برای هر تن است، ولی برای تولیدکنندگان کوچک‌تر قیمت‌های تضمینی همان ۲۰۰۰ ریال سعودی (۵۳۳ دلار) باقی مانده است. همچنین سازمان سیلوهای غله و آرد این کشور اعلام کرده است که از شرکت‌های فوق‌الذکر بیش از ۲۰۰ هزار تن گندم خریداری نخواهد کرد که این مقدار معادل نصف محصول آنها در ۱۹۸۵ است. ضمناً از آنها خواسته شده است که نیمی از زمین‌های زیرکشت خود را به کشت جو اختصاص دهند. ظاهراً دولت از شرکت‌های دولتی خواسته است که در زمینه تبدیل محصول به جو پیشقدم باشند. تا وقتی شکاف بزرگی که بین قیمت‌های خرید دولت سعودی و قیمت‌های جهانی گندم وجود دارد، کم نشود، صادرات گندم ادامه خواهد یافت و این امر موجب حذف بخش قابل ملاحظه‌ای از منابع مالی در بودجه دولت خواهد شد. تا حدی که برخی از صاحب‌نظران اقتصادی از ادامه چنین سیاستی در شگفتند! اگر جدول (۴) تحلیل شود، به خوبی مشاهده خواهد شد که در خلال سال‌های مورد بررسی، گندم عمده‌ترین محصول تولیدی این کشور شده است، به طوری که سهم آن در کل تولید غلات این کشور به طور متوسط از ۵۳ درصد در دوره ۱۹۷۹-۸۱، به ۹۸ درصد در ۱۹۸۵ و ۹۲ درصد در ۱۹۸۸ افزایش یافته است.

قابل ذکر است که عملکرد محصول گندم این کشور در هر هکتار نیز در دهه ۱۹۸۰ تغییر و افزایش اساسی داشته است، به نحوی که ۲/۲ تن در هکتار در دوره ۱۹۷۹-۸۱، به ۴/۴ تن در هر هکتار، در ۱۹۸۸ رسیده است. بدیهی است: نژایش استفاده از کودهای شیمیایی و دیگر

نهاده های کشاورزی (که بدست آوردن آن توسط سوبسیدهای دولتی تسهیل می شود) و همچنین توسعه مناطق زیرکشت آبی سبب حصول چنین افزایشی در عملکرد محصول در واحد سطح شده است.^۶

مازاد محصول گندم عربستان که در نتیجه سوبسیدهای دولتی حاصل شده است، هم صادر و هم به صورت کمک های غذایی به برخی از کشورهای عربی اهدا می شود. اهداء کمک های غذایی گندم توسط عربستان، کشورهای دریافت کننده آن را دارای قدرت چانه زنی بیش تری به هنگام مذاکرات جهت عقد قراردادهای نقدی (در معامله با عرضه کنندگان سنتی گندم) کرده است. در حالی که اعطاء سوبسید قیمت از سوی دولت، فقط روی گندم متمرکز بود، گندم به عمده ترین محصول تولیدی این کشور تبدیل گشت و در نتیجه، واردات جو افزایش روزافزون یافت. (جوبه عنوان خوراک دام در این کشور استفاده می شود.

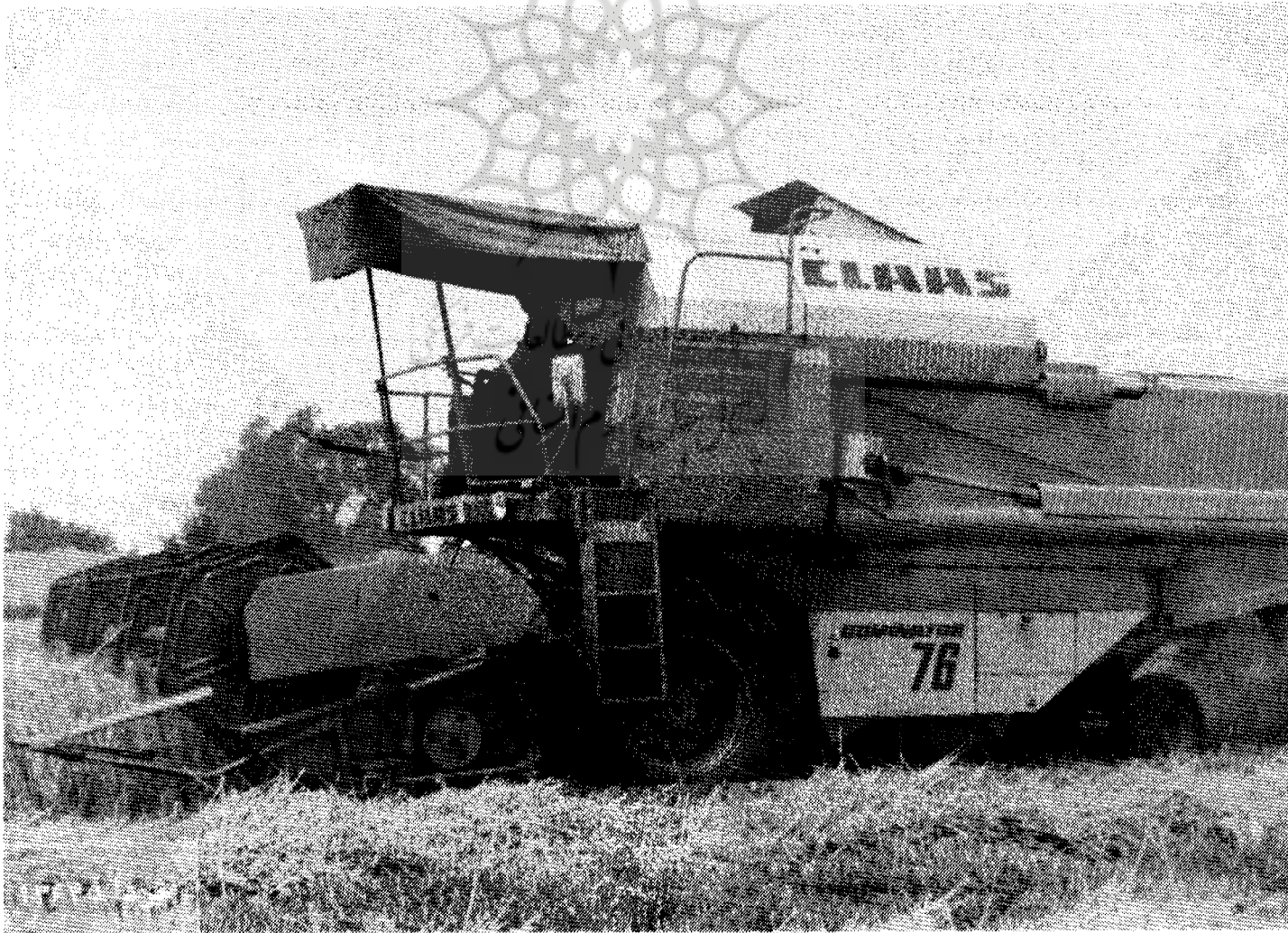
افزایش چشمگیر واردات جو توسط عربستان ناشی از افزایش مصرف گوشت (به دلیل افزایش متوسط درآمد کشور) بوده است. میزان تولید جو در این کشور، با مصرف آن بسیار فاصله پیدا کرد. متوسط تولید جو طی سال های ۱۹۷۹ - ۸۱ حدود ۸ هزار تن بوده است. در این دوره، قیمت های تضمینی جو ۱۵۰ ریال سعودی (۴۰ دلار) برای هر تن بود. تولید ۴ هزار تنی ۱۹۸۵ که بسیار کم تر از تولید دوره ۱۹۷۹ - ۸۱ بود، نتیجه طبیعی افزایش خارق العاده قیمت های تضمینی برای گندم این کشور است.

به همین دلیل، این کشور در طی سال های ۱۹۸۵ و ۱۹۸۶ به ترتیب مقادیر باورنکردنی ۶/۶ و ۹ میلیون تن جو (جدول ۶) وارد کرد. اکثر این واردات (جو) از ایالات متحده امریکا و با استفاده از تخفیف های در نظر گرفته شده، تحت برنامه تشویق صادرات (EFP) محصولات کشاورزی امریکا صورت گرفت. بدیهی است رقابت شدیدی

بر سر تصاحب این بازار مهم بین امریکا و بازار مشترک اروپا ایجاد شده است. دولت عربستان برای اینکه بتواند به تقاضای مصرف داخلی جو پاسخ دهد، سوبسید سنگینی بر واردات آن متحمل شده است. این کشور در ازای واردات هر تن جو ۳۰۰ ریال سعودی (۸۰ دلار) به وارد کنندگان پرداخت می کند. در حالی که قیمت هر تن جو وارداتی (سیف جده) از بنادر صادراتی امریکا و بازار مشترک اروپا در ۱۹۸۷ بین ۶۰ تا ۷۰ دلار بوده است.

پس از آن جو وارداتی کیسه شده (با هزینه تنی ۲۲ دلار) و برابر تنی ۲۶ دلار توسط تجار به دامداران و کشاورزان فروخته می شود.

تولید جو عربستان در ۱۹۸۶ به ۱۲۱ هزار تن افزایش یافت (جدول ۷). به منظور کاهش واردات عظیم جو و همچنین جلوگیری از افزایش مازاد تولید گندم، دولت عربستان در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۶ با وضع سوبسید بر تولید جو، قیمت خرید تضمینی

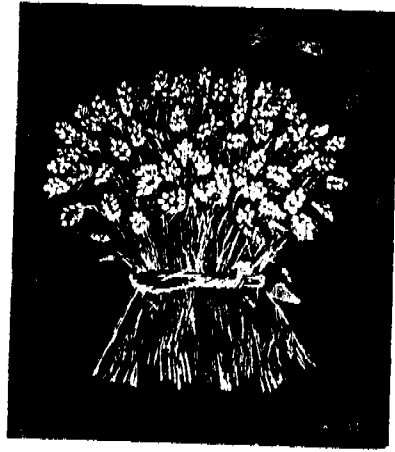

● افزایش تولید جو در عربستان، با قیمت تضمینی فعلی و بدون تغییر در عملکرد محصول و هزینه تولید نمی‌تواند در کوتاه مدت تا حدی ادامه یابد که به خود کفایی منجر شود.

● اگر دولت قیمت تضمینی گندم را کاهش دهد و آن را به قیمت های خود کفایی نزدیک کند و بخشی از منابع مالی آن را از گندم به جو هدایت کند، آن گاه می‌توان انتظار افزایش تولید جو در این کشور را داشت.

● اشکار است که حصول خود کفایی در تمام محصولات زراعی در عربستان بسیار خوش بینانه و غیر واقعی است.

● اکثر بیشرفت‌های بدست آمده در تولید محصولات دامی این کشور، وابسته به واردات جو بوده است.

محصول گندم در واحد سطح نسبت به جو، بازمزیت کست با گندم خواهد بود. تحت شرایط موجود دولت با باید تدابیر دیگری به کار گیرد یا تدابیر منخذه را تقویت کند.

چشم انداز آینده و سیاست‌های پیشنهادی:

قبل از افزایش تولید گندم در عربستان حمایت دولت تمام مراحل تولید را در بر می‌گرفت. البته قابل ذکر است که دولت عربستان تنها کشوری نیست که سیاست سوبسیدهای بالا برای کالاهای کشاورزی را دنبال می‌کند. تولید کنندگان گندم و برنج در زاین و تولید کنندگان چغندر قند در بازار مشترک اروپا نیز از سیاست قیمت گذاری مشابهی بهره‌مند می‌شوند برای مثال، دولت زاین در ۱۹۸۶-۸۷ برای تولید هر تن گندم ۱۱۹۰ دلار قیمت تضمینی تعیین کرد که البته شاید کاملاً قابل مقایسه با قیمت تضمینی گندم در عربستان نباشد. بیشترین حمایت‌های دولت از نظر سوبسیدها و وام‌های کشاورزی در دوره ۱۹۸۲-۸۳ صورت پذیرفت و پس از آن به دنبال کاهش قیمت نفت و در نتیجه کاهش درآمدهای دولت، این حمایت‌ها

و به وارد کنندگان گفته شد که افزایش قیمت نمی‌باید به مصرف کنندگان منتقل شود. در تداوم افزایش تولید و کاهش واردات جو، تولید جو در ۱۹۸۸ به ۱۸۶ هزار تن و واردات آن به ۲ میلیون تن رسید که علت عمده آن را می‌توان ناسی از حذف سوبسید واردات جو دانست. اما همچنان دو عامل مهم باعث عدم کاهش مازاد تولید گندم و عدم افزایش مطلوب تولید جو بوده است:

- ۱- تفاوت قابل ملاحظه بین عملکرد محصول جو و گندم در هر هکتار (۲/۶ تن برای جو در مقابل ۴/۴ تن برای گندم در سال ۱۹۸۸).
- ۲- اختلاف فاحش بین قیمت‌های تضمینی دولت برای خرید جو و گندم.

قیمت تضمینی برای گندم ۲۶۷ دلار بوده است، در حالی که این مبلغ بسیار کم‌تر از قیمت‌های تضمینی تعیین شده برای گندم (تنی ۴۰۰ دلار برای پنج شرکت بزرگ و ۵۲۳ دلار برای سایر تولید کنندگان) که عملکرد آن در هر هکتار دو برابر عملکرد جو می‌باشد، بوده است. به عبارت دیگر، اگر قیمت‌های حمایتی گندم و جو یکسان نیز تعیین شوند، به علت دو برابر بودن عملکرد

هر تن جو تولیدی از کشاورزان را ۱۰۰۰ ریال سعودی (۲۶۷ دلار) که حدود چهار برابر قیمت‌های جهانی آن است، اعلام کرد.

همچنین طی همین تصویب نامه، پنج شرکت دولتی بزرگ این کشور ملزم شدند که حداقل ۲٪ از اراضی تحت کشت خود را به جو اختصاص دهند. قابل ذکر است که این پنج شرکت در سال ۱۹۸۵ حدود ۲۵ درصد از ۲ میلیون تن گندم تولیدی این کشور را به خود اختصاص داده بودند. اما علی‌رغم این تمهیدات واردات جو عربستان در ۱۹۸۶ به ۹ میلیون تن رسید (این کشور در نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ بزرگ‌ترین وارد کننده جو در جهان شده بود) در حالی که در زمره یکی از صادر کنندگان گندم نیز قرار گرفته بود. البته واردات عظیم جو در ۱۹۸۶ می‌تواند به دلیل ایجاد ذخایر انبوه این کشور جهت انتفاع از سوبسیدهای امریکا و دولت عربستان بر روی واردات جو باشد، چرا که زارعین و دامپروران انتظار نداشتند که سوبسیدهای دولتی برای مدت طولانی ادامه یابد.

تولید جو در ۱۹۸۷ به ۱۶۲ هزار تن افزایش و واردات آن به ۵/۲ میلیون تن کاهش یافت. زیرا دولت سعودی در سپتامبر ۱۹۸۷ جهت تشویق تولید جو در این کشور، سوبسید بر واردات جو را به ۲۷ دلار برای هر تن کاهش داد و همچنین با صدور يك فرمان سلطنتی در نیمه زانویه ۱۹۸۸ اعلام داشت که کلیه جوهای وارداتی باید با مواد شیمیایی رنگ شوند تا از جوهای تولید داخلی تمیز داده شوند. این مصوبه به دنبال تقویت احتمال فروش جو وارداتی توسط زارعین به دولت جهت استفاده از مابه‌التفاوت قیمت (سوبسید) آن صادر شد.

در زانویه ۱۹۸۹ سوبسید وارداتی جو حذف شد

جدول (۷۱): تولید، سطح زیر کشت و عملکرد محصول جو در عربستان

سال	۱۹۸۱-۱۹۷۹	۱۹۸۵	۱۹۸۶	۱۹۸۷	۱۹۸۸
تولید (هزار تن)	۸	۴	۱۲۱	۱۶۲	۱۸۶
سطح زیر کشت (هزار هکتار)	۷	۲	۲۲	۲۳	۷۰
عملکرد در هکتار (تیلوکره)	۱۱۲۳	۲۰۰۰	۳۷۸۱	۳۷۶۷	۲۶۵۷

مأخذ: FAO, Production Yearbook, 1987 — 88

هم مرتباً کاهش یافت. توسعه تولید گندم در عربستان تاکنون دواتر عمده داشته است:

- ۱- افزایش تولید ادامه یافته به طوری که مقادیر مازادی ایجاد کرده که می باید صادر شود و این درحالی است که حمایت های دولت روبرو کاهش بوده است.

- ۲- موفقیت دولت عربستان در تولید گندم تا حدود زیادی به درآمدهای نفتی به عنوان منبع تأمین مالی برای بخش کشاورزی و دیگر بخش ها بستگی دارد.

افزایش تولید گندم نشان می دهد که تولید این محصول هنوز نسبت به چوسودآورتر است، اگرچه هزینه تولید جو نسبت به گندم کم تر است، اگرچه طور به نظر می رسد که تداوم سیاست های حمایتی پرهزینه نسبت به قیمت های پایین نفت بسیار آسیب پذیر باشد. با بررسی فرایند تولید محصولات و سیاست های حمایتی دولت می توان دریافت که در عربستان خودکفایی در مواد غذایی اصلی، برابر خودکفایی در گندم معنی شده است. از سوی دیگر، آشکار است که اکثر پیشرفت های بدست آمده در تولید محصولات دامی، وابسته به واردات جو بوده است. دورنمای تقاضا در این کشور برای محصولات دامی تا وقتی که درآمد سرانه افزایش می یابد، خوب است. به عبارت دیگر، تقاضا برای جو در آینده نزدیک همچنان بالا خواهد بود. تجارب گذشته نشان می دهد که افزایش تولید جو در این کشور، با قیمت تضمینی فعلی و بدون تغییر در عملکرد محصول و هزینه تولید نمی تواند در کوتاه مدت تا حدی ادامه یابد که به خودکفایی منجر شود. اگر دولت قیمت تضمینی گندم را کاهش دهد و آن را به قیمت های خودکفایی نزدیک کند و بخشی از منابع مالی آن را از گندم به جو هدایت کند، آن گاه می توان انتظار افزایش قابل توجهی در تولید جو این کشور داشت. به

عبارت دیگر، می توان به توازن مناسب در تولید این محصول مهم دست یافت.

اگرچه هزینه تولید گندم بیش از هزینه تولید جو است، ولی تا وقتی فاصله بین قیمت های حمایتی از یک سو و درآمدان محصول گندم و جواز سوی دیگر، بدون تغییر باقی بماند، کشاورزان بخش خصوصی که به دنبال به حداکثر رساندن سود خود هستند، تولید خود را از گندم به جو تغییر نخواهند داد. البته تعیین قیمت های حمایتی بالاتر برای جو به همراه تداوم اعطای وام های کشاورزی و سوبسید به نهاده های کشاورزی همچون وضعیت فعلی، می تواند مهم ترین ابزار در تغییر روند تولید باشد. پس از رونق تولید جو می توان مسئله کارایی در تولید جو را دنبال کرد. البته این به معنی عدم توجه به تولید گندم نیست، بلکه بدان معناست که تا وقتی قیمت های گندم عربستان قابلیت رقابت با قیمت های جهانی را ندارند، صادرات گندم لغو شود. این امر می تواند به استفاده کارآتر منابع در تنوع تولید محصولات کمک کند. قیمت های بالای حمایتی و دیگر سوبسیدها، کشاورزان را تشویق و ترغیب به کشت محصولات زراعی به میزانی بیش از مقداری که بازار داخلی قادر به جذب آن باشد، می کند، این امر نه تنها در عربستان، بلکه در بازار مشترک اروپا، ژاپن، امریکا و در تعدادی از کشورهای در حال توسعه نیز رخ داده است. هنوز می باید ابزار مناسبی جهت مصرف مازاد عظیم محصولات تولیدی در کشورهای صنعتی ابداع شود. به طریقی که نه به بازارهای حساس صادراتی ونه به احساس تعصب در زمینه امنیت غذایی جهان آسیبی وارد شود. به نظر نمی رسد انتقال منابع برای افزایش تولید گندم بیش از حد خودکفایی در عربستان بهترین سیاست ممکنه در بخش کشاورزی این کشور از نظر حصول به امنیت غذایی و استفاده کارآ از منابع باشد. برای رسیدن به امنیت غذایی این کشور می باید شرایط زیر را فراهم سازد:

- ۱- تأمین تولید کافی مواد غذایی.
- ۲- حداکثر نمودن ثبات در جریان عرضه این مواد.

- ۳- تضمین دسترسی به عرضه مواد موجود برای اشخاصی که بدان نیازمندند.

عربستان سعودی با داشتن درآمد سرانه بالا و صرف توجه کافی در اعطای سوبسید به مواد غذایی و توسعه روستایی، در فراهم کردن امکان دسترسی به مواد غذایی موفق بوده است و احتمالاً در آینده نیز موفق خواهد بود و در نتیجه تغییر سیاست ها در زمینه تنوع تولید و استفاده بهینه از درآمدهای نفت در توسعه بخش کشاورزی به وسیله کارآتر کردن این بخش و کاهش وابستگی آن به

درآمدهای نفتی، وضع امنیت غذایی این کشور با ثبات تر خواهد شد. اگرچه آشکار است که حصول خودکفایی در تمام محصولات کشاورزی مورد نیاز عربستان، بسیار خوش بینانه و غیر واقعی است.

با همه محدودیت های ارضی و اقلیمی، عربستان سعودی تاکنون اثبات کرده است که با استفاده از منابعی چه کارهایی در بخش کشاورزی می توان انجام دهد. در آینده نزدیک، تحولات بخش کشاورزی، عمدتاً به وسیله قیمت نفت و میزان آب موجود تعیین می شوند. گام بعد در این کشور حفظ رشد با ثبات در کشاورزی است.

با توجه به تمامی این ملاحظات، تأثیر مستقیم قیمت های تضمینی و سوبسیدهای حمایتی و تخصیص اعتبارات کافی در افزایش تولید یک محصول از یک طرف و تأثیر غیرمستقیم آن بر سایر کشت های جایگزین، قابل انکار نیست.

■ زیرنویس:

- ۱- شخص برای واجد شرایط بودن باید از نظر تولد یا تابعیت، شهروند عربستان بوده، دانش لازم را داشته باشد.
- ۲- پروژه های کشاورزی در بردارنده مرغداری ها، واحدهای تولید لبنیات و پرورش گوسفند است.
- ۳- تمرکز فعالیت شرکت های کشاورزی، بر تولیدات زراعی با دامی است.
- ۴- بررسی این موضوع فراتر از حدود این مقاله است، زیرا شایعانی مبنی بر خرید گندم توسط تجار و زارعین به قیمت های جهانی از کشورهای همجوار و بعضاً فروش آن به دولت به قیمت های حمایتی، وجود دارد.
- ۵- تحولات اخیر در منطقه، یعنی تجاوز عراق به کویت و استقرار نیروهای نظامی آمریکایی و اروپایی در عربستان و خلیج فارس، این تردید را به وجود می آورد که ایجاد چنین ذخایر پرهزینه ای که صرفه اقتصادی نیز نداشته، بیش تر به دلیل پیش بینی حوادثی مشابه آنچه که اتفاق افتاده است و همچنین جهت تأمین ذخایر استراتژیک منطقه ای برای نیروهای مسلط بر حوزه های نفتی باشد.
- ۶- لازم به ذکر است که اگر عملکرد محصول گندم ایران نیز با کمی توجه به مسایل فنی و نهاده های کشاورزی به دو برابر افزایش یابد، بدون افزایش سطح زیرکشت، خودکفایی حاصل خواهد شد.
- ۷- در ۱۹۸۹ این کشور از پنج شرکت بزرگ تولید کننده کالاهای کشاورزی خواسته بود تا در مقابل هر هکتار کتب گندم، یک هکتار جو کاشته شود.
- ۸- تحت برنامه گسترش صادرات (EEP)

* منبع:

Journal of Economic Cooperation
Among Islamic Countries, Vol 10
(Ankara; oicpub, July 1989)